

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
STEINBECK, JOHN
Jurnal rusesc / John Steinbeck; trad.: Petru Iamandi. –
București: RAO International Publishing Company, 2010

ISBN 978-973-54-0192-4

I. Iamandi Petru (trad.)

821.111(73)-31=135.1

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117-119, București, ROMÂNIA
www.raobooks.com
www.rao.ro

JOHN STEINBECK
A Russian Journal
Copyright © John Steinbeck, 1948
Copyright reinnoit © Elaine Steinbeck,
Thom Steinbeck și John Steinbeck IV, 1976
Prima ediție a fost publicată în Statele Unite ale Americii
de către The Viking Press, Inc, 1948
Toate drepturile rezervate

© RAO International Publishing Company, 2006
pentru versiunea în limba română

2010

ISBN 978-973-54-0192-4

CAPITOLUL 1

Mai întâi cred că e nevoie să arăt cum au început această poveste și această călătorie și ce intenție am avut. La sfârșitul lunii martie ședeam (folosesc verbul la persoana I singular după o înțelegere cu John Gunther¹ în barul hotelului Bedford de pe East Fortieth Street. O piesă pe care o scrisesem de patru ori se topise și mi se scursesese printre degete. Ședeam deci pe scaunul înalt și mă întrebam ce să fac mai departe. În clipa aceea a intrat în bar Robert Capa, arătând puțin abătut. Partidele de pocher la care participa de mai multe luni se terminaseră. Cartea lui era sub tipar și acum nu mai avea nimic de făcut. Willy, barmanul, care e mereu plin de compasiune, a propus un Suisse, o băutură pe care Willy o prepară mai bine decât oricine în lumea asta. Eram amândoi deprimați, nu atât de vești, cât de felul în care acestea sunt transmise. Căci veștile nu mai sunt veștile de odinioară, cel puțin partea aceea care atrage cel mai mult atenția. Veștile au devenit o chestiune de interpretare. Un ins care stă la un birou din Washington sau din New York citește telegramele și le rearanjează în așa fel încât să corespundă propriului stil și model mental. Ceea ce luăm azi drept știri, de fapt nu sunt

¹ Jurnalist și scriitor american (1901–1970), celebru mai ales pentru o serie de cărți de călătorie despre Europa, America Latină, Australia și Noua Zeelandă (n.tr.)

știri, ci doar opiniile unuia dintre cei cinci, șase experți despre sensul respectivelor știri.

Willy ne-a pus în față cele două pahare cu Suissesse de un verde pal, iar noi am început să discutăm despre ce mai puteam face pe lumea asta un om onest și lipsit de prejudecăți. În fiecare zi găseai în ziare mii de cuvinte despre Rusia. La ce se gândea Stalin, planurile Marelui Stat-Major rusesc, amplasarea trupelor, experiențele cu armele atomice și rachetele teleghidate, toate știri semnate de oameni care nu fuseseră la fața locului și ale căror surse nu erau deloc sigure. Situația ne făcea să credem că existau unele lucruri despre care nu scria nimeni și tocmai acestea erau lucrurile care ne interesau cel mai mult. Cu ce se îmbracă oamenii acolo? Ce mănâncă la cină? Dau petreceri? Ce fel de alimente există acolo? Cum fac dragoste și cum mor? Despre ce discută? Dansează, cântă, se joacă? Copiii merg la școală? Ni s-a părut că ar fi ceva deosebit să descoperim aceste lucruri, să le fotografiem și să scriem despre ele. Politica rusească este la fel de importantă ca și cea americană, dar trebuie să fie și o altă realitate acolo, cum este și aici. Trebuie să existe viața de zi cu zi a poporului rus, despre care nu puteam citi fiindcă nimeni nu scria despre ea și nimeni nu o fotografia.

Willy ne-a mai preparat un Suissesse și a spus că l-ar interesa și pe el asemenea chestiuni; era tocmai genul de carte pe care ar vrea s-o citească. Drept care ne-am hotărât să încercăm – un reportaj simplu, susținut de fotografii. Vom lucra împreună. Vom evita controversele mai serioase, nu vom discuta politică. Ne vom feri de Kremlin, de militari și de planurile militare. Voiam să ajungem la rușii obișnuiți, dacă ne stătea în putere. Trebuie să recunosc că nu știam dacă puteam face așa ceva și, când am vorbit cu prietenii noștri despre asta, ei s-au arătat cât se poate de siguri că nu puteam.

Ne-am făcut planurile astfel: Dacă reușeam, era bine și ne alegeam cu un reportaj pe cinste. Dacă nu reușeam, tot

rămâneam cu ceva, cu povestea eșecului nostru. Acestea fiind zise, i-am telefonat lui George Cornish la *Herald Tribune*, am luat prânzul cu el și i-am vorbit despre proiectul nostru. A fost și el de acord că ar fi o treabă foarte bună și s-a oferit să ne ajute cum poate.

Împreună am hotărât câteva lucruri: să nu sfidăm, să nu criticăm, dar nici să laudăm. Să încercăm să consemnăm totul cu onestitate, să descriem ce-am văzut și ce-am auzit fără comentarii, fără să tragem concluzii despre niște lucruri pe care nu le cunoșteam îndeajuns și fără să ne infuriam din cauza întârzierilor cauzate de birocratie. Știam că vor fi multe lucruri pe care nu le vom înțelege, multe lucruri care nu ne vor plăcea, multe lucruri care ne vor deranja. Așa se întâmplă întotdeauna într-o țară străină. Dar am hotărât că, dacă va fi să criticăm ceva, o vom face după ce am văzut acel ceva, nicidecum înainte.

La timpul convenit, cererea noastră de eliberare a vizelor a ajuns la Moscova și, într-un timp rezonabil, eu am primit viza. Am mers la consulatul rusesc din New York, unde consulul general mi-a spus:

– Suntem de acord că vreți să faceți ceva deosebit, dar de ce trebuie să luați și un fotograf? Avem o mulțime de fotografi în Uniunea Sovietică.

Iar eu am replicat:

– Dar nu aveți un Capa. Dacă e să facem proiectul ăsta, vrem să-l facem ca un întreg, ca rezultat al unei colaborări.

A existat o oarecare reticență în a permite accesul unui fotograf în Uniunea Sovietică, dar nu și în privința mea, ceea ce ni s-a părut ciudat, fiindcă cenzura poate controla pelicula însă nu poate controla mintea unui observator. Aici trebuie să explicăm un lucru pe care l-am constatat a fi adevărat de-a lungul întregii noastre călătorii. Aparatul de fotografiat este una dintre armele moderne cele mai înspăimântătoare, mai ales pentru cei care s-au confruntat cu războiul, care au fost

bombardați și loviți cu obuze, căci în spatele unui bombardament se află invariabil o fotografie. În spatele satelor, orașelor și fabricilor în ruine se află cartografia aeriană, realizată de obicei cu un aparat de fotografiat. Prin urmare, aparatul de fotografiat este un instrument de temut, iar cel care îl manevrează e suspectat și supravegheat la fiecare pas. Dacă nu credeți, apropiați-vă cu o cameră Brownie nr. 4 de Oak Ridge¹, de Canalul Panama sau de una din sutele de zone în care facem tot felul de experimente. În prezent, în mintea majorității oamenilor aparatul de fotografiat este precursorul distrugerii, de aceea e privit cu suspiciune, și pe drept cuvânt.

Nu cred că eu și Capa ne-am gândit vreodată că vom fi în stare să ducem proiectul la bun sfârșit. Faptul că am reușit reprezintă o surpriză la fel de mare pentru noi ca și pentru toți ceilalți. Am fost surprinși când ne-au sosit vizele și chiar am sărbătorit evenimentul cu Willy în spatele tejghelei. La scurt timp am avut un accident, mi-am rupt piciorul, și două luni a trebuit să stau la pat. Capa însă s-a mișcat repede, pregătindu-și aparatele.

Jurnaliștii americani nu mai făcuseră fotografii în Uniunea Sovietică de o sumedenie de ani, în consecință Capa a luat cu el tot ce-a găsit mai bun, în dublu exemplar, ca să nu se piardă nimic. A luat, desigur, Contax-ul și Rolleiflex-ul pe care le folosisese în timpul războiului, dar a luat și altele. A luat atâtea aparate, atâtea rolfilme și atâtea becuri de bliț, încât taxa pentru supragreutate pe avion s-a ridicat la trei sute de dolari.

Din clipa în care s-a aflat că plecăm în Uniunea Sovietică, am fost bombardați cu sfaturi, cu reproșuri și cu avertismente, cele mai multe, trebuie să o spunem, din partea unor oameni care nu călcaseră niciodată pe acolo.

¹ Oraș în statul Tennessee, centru de cercetări în domeniul energiei atomice și al fizicii nucleare (n.tr.)

– Vai de mine, ne-a spus o bătrânică înfricoșată, veți dispărea, veți dispărea de îndată ce veți trece de graniță!

– Aveți cunoștință de cineva care a dispărut? am replicat noi, dornici să consemnăm totul cât mai exact.

– Nu, personal nu cunosc pe nimeni, dar sigur au dispărut o mulțime de oameni.

– S-ar putea să fie adevărat, nu zicem nu, dar ne puteți da numele unei persoane care a dispărut? Cunoașteți pe cineva care cunoaște pe cineva care a dispărut?

– Mii de oameni au dispărut, a fost replica ei.

Un ins cu sprâncene atotștiutoare și cu o privire ironic întrebătoare, același ins, de fapt, care cu doi ani în urmă prezentase la Stork Club absolut toate planurile invaziei din Normandia, ne-a spus:

– Cred că vă aveți destul de bine cu Kremlinul, altfel nu v-ar lăsa să intrați. Probabil v-au cumpărat și pe voi.

– Ba, din câte știm noi, nu ne-au cumpărat. Noi vrem doar să facem un reportaj.

A ridicat din sprâncene și ne-a privit chiorâș. Convingerile sale erau neștrămutate, iar un om care știa ce se petrecea în mintea lui Eisenhower în urmă cu doi ani știa desigur și ce se petrece și în mintea lui Stalin acum.

Un domn în vârstă a înclinat din cap spre noi și a zis:

– Vă vor tortura, asta vor face; vă vor arunca în fundul unei temnițe și vă vor tortura. Vă vor chinui și vă vor înforma până veți spune tot ce vor ei.

– De ce? La ce bun? În ce scop? am întrebat noi.

– Asta le fac la toți. Deunăzi citeam o carte în care...

Un om de afaceri foarte important ne-a spus:

– Mergeți la Moscova, carevasăzică! Luați și câteva bombe cu voi, ca să aveți ce arunca peste ticăloșii ăia de comuniști!

Am fost pur și simplu sufocați de sfaturi. Ni s-a spus ce alimente să luăm, ca să nu murim de foame; ce linii de comunicații să lăsăm deschise; ce metode secrete să folosim ca

să ne putem scoate materialele din Rusia. Cel mai greu ne-a fost să explicăm că nu voiam decât să consemnăm ce fel de oameni sunt rușii, cu ce se îmbracă, cum se comportă, despre ce vorbesc țăranii și ce fac pentru a reconstrui zonele distruse ale țării. Acesta a fost lucrul cel mai greu de explicat. Am descoperit că mii de oameni sufereau de moscovită acută – o stare care te face să crezi orice absurditate și să desconsideri orice fapt evident. Desigur, mai târziu am descoperit că rușii suferă de washingtonită, aceeași boală. Am descoperit și că, la fel cum noi îi vedem pe ruși cu coarne, coadă și copite, și ei ne văd pe noi cu coarne, coadă și copite.

– Rușii ăștia, ne-a zis un taximetrist, fac baie împreună, bărbați și femei, fără nici o haină pe ei.

– Zău?

– V-o spun eu! Habar n-au de moralitate!

Din vorbă în vorbă am aflat că citise undeva despre o saună finlandeză. Dar era foarte revoltat pe ruși din cauza asta.

După ce am ascultat toate aceste informații am ajuns la concluzia că lumea lui Sir John Mandeville¹ era încă vie, că lumea oamenilor cu două capete și a șerpilor zburători nu dispăruse. Într-adevăr, cât am fost plecați, în țară au apărut farfuriile zburătoare, ceea ce nu ne contrazice deloc teza. Și ni se pare că tendința cea mai periculoasă din lumea de azi e mai curând dorința de a crede un zvon decât de te lămuri asupra unui fapt.

Am plecat în Uniunea Sovietică înarmați cu cel mai strașnic set de zvonuri puse vreodată la un loc. Drept care în această carte insistăm asupra unui lucru: dacă scriem că e vorba despre un zvon, așa și rămâne.

¹ Aventurier și scriitor britanic din secolul al XIV-lea, autor al cărții *Călătoriile lui Sir John Mandeville* (n.tr.)

Am băut un ultim Suissesse cu Willy la barul din hotelul Bedford. Willy devenise un partener cu drepturi depline în proiectul nostru, băutura preparată de el având un gust din ce în ce mai bun. Ne-a dat și sfaturi, printre cele mai bune din perioada aceea. Willy ar fi vrut să vină și el cu noi. Poate că n-ar fi fost rău dacă ar fi făcut-o. Ne-a preparat un super Suissesse, a băut și el unul și am dat să plecăm.

– În spatele tejghelei înveți să ascuți multe și să vorbești puțin, a spus Willy.

Ne-am gândit mult în următoarele luni la Willy și la cocktailul Suissesse preparat de el.

Așa a început. Capa s-a întors cu vreo patru mii de negative, iar eu cu câteva sute de pagini pline cu notițe. Ne-am întrebat cum să prezentăm această călătorie și, după mai multe discuții, ne-am hotărât să scriem exact cum s-a întâmplat, zi de zi, fiecare experiență, scenă cu scenă, fără să le împărțim pe categorii. Vom scrie tot ce-am văzut și ce-am auzit. Știu că aceasta contravine unei părți însemnate din jurnalismul modern, dar tocmai din acest motiv poate fi și o despovărare.

Aici este exact ceea ce ni s-a întâmplat. Nu este descrierea Rusiei, ci, pur și simplu, o descriere a Rusiei¹.

¹ Autorul folosește de multe ori „Rusia” și „ruși” în sens generic, în loc de „Uniunea Sovietică” și „sovietici”. (n.tr.)

Din Stockholm i-am telegrafiat lui Joseph Newman, șeful biroului *Herald Tribune* din Moscova, ora aproximativă a sosirii noastre și ne-am relaxat, mulțumiți că ne va trimite o mașină și ne va rezerva o cameră la hotel. Itinerarul nostru era Stockholm–Helsinki–Leningrad–Moscova. Trebuia să luăm un avion rusesc din Helsinki, dat fiind că nici o linie aeriană străină nu intră în Uniunea Sovietică. Aparatul de zbor suedez, lustruit bine, imaculat, strălucitor, ne-a purtat peste Marea Baltică și Golful Finic până la Helsinki, iar o frumoasă însoțitoare de bord suedeză ne-a servit cu niște bucate suedeze foarte gustoase.

După o călătorie lină și confortabilă am aterizat la noul aeroport din Helsinki, cu clădirile recent construite și foarte impunătoare. Acolo ne-am așezat la restaurant și am așteptat sosirea avionului rusesc. A apărut după vreo două ore, un C-47 vechi, zburând foarte jos. Își păstrase vopseaua cafenie, din timpul războiului. Avionul s-a izbit de pistă, roata din spate a explodat, iar aparatul a început să sară ca o lăcustă pe anvelopa spartă. A fost singurul accident la care am fost martori în decursul călătoriei noastre, dar, petrecându-se atât de devreme, ne-a cam tăiat din curaj. Vopseaua plină de zgârieturi a avionului și aspectul lui neîngrijit contrastau cu elegantele și strălucitoarele avioane suedeze și finlandeze.

A înaintat poticnit, cu motoarele dând rateu după rateu, până la marginea pistei și, imediat ce s-a oprit, din adâncurile lui s-a scurs un grup de comercianți americani de blănuri, veniți de pe la licitațiile din Rusia. Un grup tăcut și deprimat, de la care am aflat că tot drumul de la Moscova avionul nu se ridicase mai mult de o sută de metri de la sol. Un membru al echipajului rusesc a coborât, a tras un șut cauciucului pe jantă și a pornit agale spre terminalul aeroportului. La scurt timp am fost anunțați că nu vom mai pleca în după-amiaza aceea. Trebuia să rămânem peste noapte la Helsinki.

Capa și-a pus cele zece genți de voiaj una peste alta și a început să le dea ocol, cloncănind ca o cloșcă. Apoi s-a îngrijit să fie încuiate într-o cameră. I-a avertizat de nenumărate ori pe oficialii aeroportului să le păzească bine. Și nu s-a liniștit o clipă cât a fost departe de ele. De obicei vesel și binedispus, Capa se transformă într-un tiran și își face un munte de griji când vine vorba de aparatele lui.

Helsinki ni s-a părut un oraș trist, lipsit de plăceri, mai puțin afectat de bombardamente, dar cu moralul zdruncinat rău. Cu hoteluri cernite, cu restaurante mai degrabă tăcute și, în scuar, cu o orchestră care cânta o muzică deprimantă. Pe străzi, soldații păreau niște adolescenți, tineri, palizi și rustici la aspect. Aveam impresia că ne aflăm într-un loc fără vlagă, un loc lipsit de bucuria vieții. După două războaie și șase ani de luptă, Helsinki părea incapabil să o ia de la capăt. Nu știm dacă și starea economică este la fel, dar noi asta am simțit.

În oraș i-am găsit pe Atwood și pe Hill, echipa de la *Herald Tribune* care lucra la un studiu socio-economic al țărilor din spatele așa-numitei Cortine de Fier. Stăteau împreună într-o cameră de hotel, înconjurați de rapoarte, de broșuri, de statistici și de fotografii, și aveau o singură sticlă de whisky scoțian pe care o păstrau pentru o ocazie specială. S-a dovedit că noi eram ocazia, motiv pentru care whisky-ul n-a rezistat

prea mult. Capa a jucat o partidă de gin rummy, tristă și neprofitabilă, apoi am mers la culcare.

Dimineața, la ora zece, eram din nou la aeroport. Cauciucul roții din spate a avionului rusesc fusese înlocuit, dar încă se mai meșterea la motorul doi.

În următoarele două luni am zburat mult cu avioane de transport rusești, care arată aproape la fel, avionul nostru de acum fiind reprezentativ pentru toate celelalte. Toate erau C-47, cu vopsea de cafenie de război, rămase din lotul de împrumut-închiriere¹. Există în prezent avioane de transport mai noi pe aerodromuri, un fel de model C-47 rusesc cu un tren de aterizare triciclu, noi însă n-am zburat pe așa ceva. Avioanele C-47 sunt puțin uzate la capitolul banchete și tapițerie, dar motoarele sunt bine întreținute, iar piloții par foarte iscusiți. Echipajele lor sunt mai mari decât ale noastre, însă, având în vedere că nu am intrat în cabină, nu știm care le sunt îndatoririle. De câte ori se deschidea ușa, observam acolo șase, șapte persoane, printre care și o însoțitoare de bord. Nu știm nici cu ce se ocupă însoțitoarea de bord. Pare să nu aibă nici o legătură cu pasagerii, cărora nu le oferă nici un fel de alimente. Pasagerii însă compensează, având la ei ditamai plasele pline cu mâncare.

Gurile de ventilație din avioanele în care am călătorit erau invariabil stricate, drept pentru care nu pătrundea deloc aer proaspăt înăuntru. Iar dacă mirosul de mâncare și, uneori, de vomă umplea avionul, n-aveai ce face. Ni s-a spus că aceste avioane americane vechi vor fi folosite până când vor putea fi înlocuite cu altele rusești, noi.

Mai sunt niște aspecte care li se par puțin ciudate americanilor obișnuiți cu liniile noastre aeriene. Nu există centuri de

siguranță. Fumatul e interzis numai în timpul zborului, dar în clipa în care avionul a aterizat, oamenii își aprind țigările. Noaptea nu se zboară și, dacă avionul tău nu reușește să ajungă la destinație înainte de apusul soarelui, aterizează și așteaptă zorii. Cu excepția furtunilor, avioanele lor zboară la altitudini mult mai joase decât ale noastre. Ceea ce nu e prea periculos, întrucât cea mai mare parte din Rusia e alcătuită din șes. Un avion poate face o aterizare forțată aproape oriunde.

Și modul în care sunt încărcate bagajele ni s-a părut ieșit din comun. După ce pasagerii își ocupă locurile, bagajele lor sunt îngrămădite pe culoar.

Cred că ceea ce ne-a îngrijorat cel mai mult în această primă zi a fost felul în care arăta avionul: un monstru aflat la vârsta senectuții, jigărit și plin de zgârieturi. Dar starea motoarelor era excelentă, iar piloții l-au condus fără cusur, așa că n-am avut de ce ne teme. Și, fie vorba între noi, nu cred că metalul strălucitor al avioanelor noastre le face să zboare mai bine. Am cunoscut odată un tip a cărui soție pretindea că mașina lor mergea mai bine imediat după ce era spălată; poate că avem senzația asta în legătură cu multe lucruri. Primul principiu al unui avion este acela de a rămâne în aer și de a ajunge la destinație, iar rușii par să se priceapă la asta la fel de bine ca și alții.

N-au fost mulți pasageri în cursa de Moscova. Un diplomat islandez simpatic, cu soția și copilul, un curier al Ambasadei Franceze, cu nelipsita valiză diplomatică, și patru inși tăcuți, despre care n-am aflat nimic și care n-au scos o vorbă tot drumul. Nu știm cine erau.

Capa nu s-a simțit deloc în elementul lui, fiindcă el vorbește toate limbile pământului, mai puțin rusa. Și vorbește fiecare limbă cu accentul alteia. Vorbește spaniola cu accent maghiar, franceza cu accent spaniol, germana cu accent franțuzesc, iar engleza cu un accent care n-a fost niciodată identificat. Rusă însă n-o vorbește. După o lună e drept că a

¹ Program în cadrul căruia Statele Unite au furnizat Marii Britanii, Uniunii Sovietice, Chinei, Franței și altor națiuni aliate mari cantități de materiale de război în perioada 1941-1945. (n.tr.)